

Merve Küçüksarp: Hangi İstanbul?

Posted on 08/01/2018

İstanbul... Yalnızca üç imparatorluğa başkentlik etmiş, nice ayaklanmalar ve istilalar geçirmiş, en vahşi savaşları ve ölümleri görmüş bir şehir değil; aynı zamanda üç semavi dine ait heybetli mabetleriyle, türlü iktidar çekişmelerine sahne olan saraylarıyla, ressamalara ve şairlere ilham veren masalsi Boğaziçi'siyle, efsanevi Galata ve Kız Kuleleriyle ve Babil kulesini aratmayacak çeşitliliğe sahip sekencesiyle asırlar boyunca kendi başına bir medeniyet, adeta koskoca bir alem olmuştur.

Tarihçesinden kısaca bahsedecek olursak eğer, en son bulgulara göre tarihi M.Ö. 300 bin yıl kadar öncesine kadar uzanır. Ancak gerçek bir şehir olarak yapılanmasının tarihi, MS. 324 yılında Roma İmparatorluğu'nun doğudaki merkezi olmasından sonra başlar. 395 yılında ise Bizans İmparatorluğu'nun başkenti olur ve Latin istilasını saymazsak eğer uzun süre Bizans'ın başkenti olmaya devam eder. Ta ki, 1453 yılında Osmanlılar tarafından alınana dek...

Kimine göre "yüce bir fetih", kimine göre bir "işgaldir", İstanbul'un Osmanlılar tarafından ele geçirilmesi. Ne de olsa tarih, onu kaleme alanların kimliğine göre değişir. Ancak mutlak olan bir şey varsa eğer, o da, şehri aldıktan sonra Fatih Sultan Mehmed'in, büyük bir imparatorluk yaratmaya çalıştığı, hayalindeki azamete yaraşır bir başkent olması için İstanbul'da birtakım değişiklikler yaptığıdır.

Fatih, öncelikle bir başkentteki devlet organlarının ihtiyaç duyacağı kadroyu sağlamak, hem de nüfuzu arttırmak için girişimlerde bulunur. Ülkenin dört bir yanından Rumları, Ermenileri ama en çok da Türkleri payitahta getirtir. Bunda çok kültürlü bir şehir inşa etme isteğinin de etkisi vardır elbette. Gayrimüslümleri şehrin çeşitli yerlerine yerleştirir. Onları

şehir hayatına katmak için azami çaba gösterir.

Fatih Sultan Mehmed, tebaasında bulunan ve hatırı sayılır sayıda olan gayrimüslimleri dirlik içinde tutmak için, başka birtakım düzenlemelerde daha bulunur. Keza Osmanlı toprakları içinde padişaha çözüm ortağı olabilecek bir Hıristiyan birliği kurmak için Rum Patrikhanesi'ni hayata geçirir. Güttüğü bu politika gerçekten de işe yarar. Asırlar boyunca, reayanın devletle ne gibi sorunları olursa olsun, Patrik, Osmanlı çatısı altındaki Ortodoksların siyasi önderi olmayı, dahası onları Osmanlı çatısı altında birlik içinde tutmayı başarır.

Başta Rumlar ve Ermeniler olmak üzere azınlıklar tarih boyunca Osmanlı devletinde çeşitli görevlerde ve işlerde çalışırlar. İmparatorluğun yükselme ve duraklama dönemlerinde dinini ve ismini değiştiren gayrimüslümler devşirme sisteminin tedrisatından geçerek Osmanlı sarayında ve devlet kademesinde çeşitli mertebelere yükselirken, kendi kimliğini koruyarak var olmayı başaran gayrimüslimler ise -askerlik ve devlet memurluğu harici- çeşitli işlerle, bilhassa ticaret ve zanaatla meşgul olurlar. Daha sonraki dönemlerde Rumlar ve Ermeniler, dinlerini ve kimliklerini değiştirmeden yetenekleri sayesinde devlet kademesinde çeşitli görevler almaya, üst mertebelere çıkmaya başlarlar. Bu durum bir süre daha, 19. yüzyıla kadar devam eder.

19. yüzyıl Fransız İhtilalından ithal fikirlerin, bilhassa milliyetçiliğin Avrupa topraklarında fırtına gibi estiği, ulus devletlerin filiz verdiği bir yüzyıldır. Osmanlı imparatorluğu ise milliyetçilikle ilk defa Yunanistan isyan edip bağımsızlığına kavuşunca tanışır. Bu olayın vebalini, Osmanlı topraklarındaki azınlıklara yüklemeye meraklı bir halk kitlesi arasında ve devlet katında gayrimüslimlere karşı bir güvensizlik peydahlanır. Devlet kademelerinde ikbal sahibi olan Rumlar ve Ermeniler bir süreliğine gözden düşerler. Ne var ki, hangi amaçlarla ilan edilmiş olursa olsun, Tanzimat ve Islahat Fermanlarından sonra gayrimüslimler devlet kademesinde ikbal fırsatına yeniden kavuşurlar. Keza Osmanlı'nın ilk anayasasını kaleme alanlar devletin içinde kadem almış ve meşhur Midhat Paşa'nın yanında

saf tutmuş Ermenilerdir.

Osmanlı Devleti ve reaya arasındaki bu gerginli ilişki, II. Abdülhamid'in panislamist bir politika benimseyip Müslüman olmayanları dışlayıcı bir yaklaşım içine girmesi, Müslüman halkın da aynı politikaya ortak olmasıyla azınlıklar aleyhine değişir. Nitekim 1890'lı yıllarda başta İstanbul olmak üzere imparatorluğun çeşitli yerlerinde Ermenilere dair yapılan saldırılarla ve yağmalarla, bilhassa Adana Katliamıyla, Osmanlı İmparatorluğu, azınlıklarıyla arasını eni konu açmaya, aynı coğrafyada daha sonra doğacak bir ulus devletin nüfus kağıdını yavaş yavaş hazırlamaya başlar.

1908 yılında Meşrutiyet ilan edilince Rumlar ve Ermeniler ile yönetici kadro arasındaki bu karşılıklı güvensizlik hali kısa bir süreliğine de olsa son bulur. Ne de olsa, Meşrutiyet, Osmanlı'da yaşayan bütün halklara hürriyeti getireceği vaadiyle ilan edilmiştir. Ne var ki, Meşrutiyet sonrası iktidarın dizginlerine asılan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin gitgide otoriterleşmesi ve Balkan Savaşlarından sonra milliyetçiliğinin radikalleşmesi, keza milli burjuvazi yaratma yönünde yaptığı hamleleri bu marazi ilişkiyi tekrar bozar. Ama Osmanlı ile Rum ve Ermenilerin arasındaki bağın gerçek anlamda kopması çok daha sonra I. Dünya Savaşı sırasında olur. Önce amele taburu uygulamaları ve arkasından gelen tehcir kararı, başta Ermeniler olmak üzere Osmanlı Devletindeki bütün azınlık unsurların devlete karşı güvenini bir daha onarılmayacak şekilde yıkar, büyük facialara sebep olur.

Mütareke döneminde ise işgalci güçlerden taraf olmuş bazı azınlıklara karşı ahalide düşmanlık peydahlanır. İzmir yangınının bir faciaya dönüşmesinde bu düşmanlığın rolü büyüktür. Cumhuriyet, Osmanlı'dan birçok şeyle birlikte bu karşılıklı güvensizliği de miras olarak alır.

Cumhuriyetin ilk yıllarındaki ulus devlet inşası sırasında, gayrimüslim unsurları dışlamayan ama aynı zamanda yok sayan bir politika yürütülür. Ne var ki, bu çok sürmez. II. Dünya Savaşı sırasında alınan Varlık vergileri ve Aşkale sürgünleriyle idari kadrolar, palazlanmış

İstanbul azınlıklarıyla hesaplaşmanın ve milli burjuvazi yaratmanın amacını güderler. Ve nihayetinde bugün artık tertipli bir saldırı olduğundan şüphemizin olmadığı, azınlıklara dair bütün malların yağma edildiği, vahşice saldırıların yapıldığı 6-7 Eylül olaylarından sonra Türkiye Cumhuriyeti, bilhassa İstanbul ile azınlıkların yolları tamamen ayrılır. Bir daha kesişmemek üzere... Şehir artık Bizans'ın torunlarından ve onların dindaşlarından arındırılır, Fatih Sultan Mehmed'in 1453'te yarım bıraktığı "fetih" böylece tamamlanır.

Meraklılarını uzun bir müddet sahaf sahaf gezdirdikten sonra, Aras yayınları tarafından geçtiğimiz aylarda yeniden yayımlanan Hagop Mintzuri'nin İstanbul Anıları isimli kitabı, işte şehrin "fetih" ten önceki bu çokkültürlü halini ve şehirde hüküm süren gayrimüslim ahlakını anlatıyor. Yazarın 1970'lerde Marmara Gazetesinde yayımlanan yazılarının derlenmesiyle oluşturulan kitap, 1897 ile 1940 arasındaki, Osmanlı'nın dağılıp yerini Cumhuriyet'e bıraktığı dönemi, yani İstanbul'daki Ermeni ve Rumların şehrin kültüründe son kez iz bıraktıkları yılları mercek altına alıyor. Kendisi de Ermeni olan, önce Beşiktaş'ta daha sonra Hisar'da fırıncılık yapan Mintzuri, eski İstanbul'a dair çeşitli kartpostallarla süslenmiş anılarını, azınlıkların yaşayışının yanı sıra yıkılmaya yüz tutan bir imparatorluğun payitahtının renkli panoramasını da sunuyor. Eski İstanbul edebiyatın hala revaçta olduğu günümüzde, İstanbul Anıları, kimi zaman gülümseyerek, kimi zaman da geçmişe ah ederek okunacak Osmanlı İstanbul'u külliyyatının güzide bir eseri olmaya devam ediyor.

Kaynak: bianet.org